

Zhuzha L.O.

Khortytsia National Science and Rehabilitation Multi-profile Center

IMPACT OF ANTI-TERRORIST OPERATION ON MODIFICATION OF THE FUNCTIONS OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Summary

The article discusses the problems of updating functions of civil society during the anti-terrorist operation. The emphasis is placed on the analysis of the volunteers' activities. Social, economic, military, socio-cultural, political and other functions of volunteering are enumerated. In addition, this article provides analysis of the level of trust in the authorities and volunteers. The negative factors that arise when volunteering are highlighted.

Keywords: civil society, volunteering, ATO, functions of civil society, political function, functions of assistance, patriotism.

УДК 351.861

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Кравчук О.Ю.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Стаття присвячена характеристиці особливостей забезпечення політичної безпеки української держави. Автор уточнює зміст та суть поняття «політична безпека», подає систематизацію законодавчих актів регулювання політичної безпеки. Представлені основні напрями діяльності української держави для забезпечення політичної безпеки.

Ключові слова: безпека, політична безпека, загроза, шляхи вдосконалення, нормативно-правовий акт.

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується істотними змінами в суспільному житті багатьох країн і народів, всієї геополітичної карти сучасного світу, що породжує нові глобальні, регіональні і міждержавні проблеми, що вимагають невідкладного вирішення. Особливу проблематику дана обставина має для України, що здійснює пошук і вибір шляхів свого подальшого розвитку, засобів і способів забезпечення національної безпеки.

Своєчасне вирішення насущних, складних, багатобразних і взаємозв'язаних завдань з метою подолання наслідків системної кризи початку 90-х років минулого століття, подальшому перетворенню всіх сфер українського суспільства, визначальним чином залежить від ефективності функціонування політичної системи, яка здійснює керівництво і управління суспільством, організацію і реалізацію в ньому політичної влади, вирішення соціально-політичних конфліктів і суперечностей, гармонізацію суспільних стосунків, досягнення консенсусу різних суспільно-політичних сил з приводу основних цінностей, інтересів, цілей і напрямів суспільного розвитку.

При цьому політична система українського суспільства знаходиться під впливом різних внутрішніх і зовнішніх дій, сил, явищ, тенденцій, чинників, як позитивного, так і негативного характеру. Отже, ефективність реалізації завдань, що стоять перед політичною системою, залежить не тільки від того, як формується і функціонує політична влада, механізм організації і реалізації політичної діяльності, регулюються політичні стосунки, але і від того, наскільки органи влади, суб'єкти політики, процес ухвалення і здійснення політичних рішень, тобто сама політична система, захищена від негативних дій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових джерел, присвячених розгляду різних

аспектів політичної безпеки, дозволив умовно диференціювати їх у дві групи: вітчизняні та зарубіжні джерела.

Вітчизняними науковцями, що займаються питаннями вивчення політичної безпеки, є: Кремень В.Г., Циганов В.В., Нижник Н.Р., Бінько І.Ф., Головащенко С.І. Саме вони визначають політичну безпеку як самостійну систему та головну складову національної безпеки взагалі.

До другої групи зарубіжних науковців можемо віднести такі відомі прізвища, як: Жуковського М.В., Макеева О.В., Синіцина А.А., які наголошують на тому факті, що політична безпека є основною складовою національної безпеки. Також можна говорити і про науковців, які хоч й опосередковано, але також достатньо вплинули на розв'язання кола проблем системи забезпечення політичної безпеки. Так, результати досліджень Г. Алмонда, Г. Спіро, Д. Істона, які займалися вивченням особливостей політичних систем, дали змогу в подальшому розглядати політичну систему в усій широті її управлінських проявів.

Проте, не дивлячись на достатню кількість наукових джерел, присвячених аналізу політичної безпеки України, слід зазначити, що дана проблема досліджена, як правило, в окремих аспектах, і ще не отримала достатнього комплексного освітлення в наукових працях вітчизняних авторів. Мабуть, причина, перш за все в тому, що «політична безпека» як соціальне явище, наукове поняття, властивість, процес надзвичайно багатопланова, і охопити її в цілому досить складно.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми:

· відсутність законодавчого оформлення поняття «політична безпека», різноманітним науковим підходів до її тлумачення і виділення сутнісних основ.

- невизначеність місця політичної безпеки в межах системи національної безпеки;
- відсутність систематизованості нормативно-правові документи регулювання політичної безпеки держави

Формулювання завдань статті:

- уточнити зміст та суть поняття «політична безпека»;
- описати дії широкого спектру негативних чинників загрозливої спрямованості;
- систематизувати нормативно-правові документи регулювання політичної безпеки держави;
- визначити основні напрями діяльності української держави для забезпечення політичної безпеки; обґрунтувати особливу значущість, визначальну роль політичної безпеки в реалізації основоположних прав і свобод громадян, в забезпеченні національної безпеки як її основної складової;
- запропонувати шляхи вдосконалення політичної безпеки української держави;

Проблеми безпеки в усіх її проявах, сферах і вимірах завжди залишилися одними з найважливіших проблем людського буття. Якщо життєздатність людини залежить насамперед від стану її здоров'я, то життєспроможність суспільства і держави залежить від рівня їх безпеки. Таким чином, безпека – це стан життєдіяльності соціуму, його структур і інститутів, що гарантує їх якісну визначеність в параметрах надійності існування і стійкості розвитку; це положення (стан), при якому на якийсь об'єкт не можуть впливати чинники загроз.

Передуючи розгляду суті і змісту політичної безпеки, звернемося до генезису даного соціального явища і наукового поняття у вітчизняній політичній теорії і практиці. У сучасних наукових дослідженнях практично відсутній термін «політична безпека». Він замінюється або своїми підвидами: зовнішньополітична і внутрішньополітична безпека або поняттями, які на багато ширше і включають політичну безпеку як складову частину, – національна, державна, суспільна безпека. Для того, щоб розрізнити, що ж є політична безпека слід звернути увагу на два складових її терміна «безпека» і «політична».

За найзагальніше визначення «безпеки» можна вважати наступне: безпека – це «відсутність загроз існуванню когось-небудь або чого-небудь». Вчені по-різному трактують те, на що ці загрози націлені. Так, частина з них вважає, що безпека це «відсутність загроз дефіцитним цінностям», які важливі в даний момент (період) і з якихось причин знаходяться в «дефіциті»; інші – як безпека території, суспільства і способу життя в єдності, де держава головний інструмент підтримки такої єдності і суб'єкт забезпечення нормального функціонування і розвитку суспільства, економіки і культури. Виходячи з того, що безпека є динамічною категорією, що змінюється в часі, ми в нашому дослідженні зосередимо свою увагу на сучасному розумінні безпеки в українській і західній науці, при цьому не зменшуючи заслуг Аристотеля, Платона, Дж. Локка, Т. Гоббса, Г. Гегеля, які розглядали політичну безпеку відповідно до свого часу і соціально-політичних умов. Під політичною безпекою вони розуміли захист політичної влади, держави, політики. При цьому слід зазначити, що політична безпека як особливе суспільне явище зміцнювалося і розширювалося в міру розростання небезпек для влади, держави, політики, які покликані діяти на благо людей [1, 9, 10, 3, 2]. Наприклад, Монтеск'є вважав, що політична свобода є основою безпеки [48, с. 15-27]. Поширеним є визначення, що «внутрішня політична безпека держави – це такий стан її політичної

системи, який забезпечує стабільний розвиток суспільства, відображає інтереси усіх його соціальних груп, сприяє консолідації нації і дозволяє ефективно вирішувати завдання економічного, соціального, культурного розвитку» [4, с. 23].

Політична загроза, як поняття, відображає можливість з боку якої-небудь політичної, військової, соціальної та іншої зовнішньої або внутрішньої системи загрожувати, послаблювати здатність держави розвиватися або порушувати процес реалізації цієї здатності в реальних умовах. При цьому відзначимо, що націленість забезпечення безпеки держави лише на політичні загрози в результаті створює оборонну політичну стратегію і не дозволяє виробити нові нестандартні шляхи виходу з кризи.

В своїй монографії Кремень В.Г. зазначає, що «загрозами політичній безпеці України слід вважати реальні впливи, які ускладнюють або унеможливають реалізацію національних політичних інтересів і створюють небезпеку для суверенітету нації та свободи особистості, а також для цілісності, стабільності і прогресивного розвитку Української держави як рівноправного члена світового співтовариства та суб'єкта міжнародних відносин. Про такі впливи можуть свідчити відхилення вимірюваних параметрів індикаторів політичної безпеки від оптимального рівня стану політичної безпеки.

Якісними параметрами загроз є:

- наявність у даний момент негативного впливу: реального та потенційного;
- спрямування впливу: на яку галузь чи сукупність галузей суспільно-політичного життя впливає цей чинник, реалізацію яких національних інтересів унеможливає;
- масштаб загрози: чи є її об'єктом система в цілому або ж певна підсистема та локальні об'єкти;
- розташування джерел загрози: внутрішні та зовнішні;
- характеристика загроз стосовно суб'єктів їхньої дії: організовані, ініційовані, стихійні, спонтанні тощо;
- безпосередність впливу на політичну систему: безпосередні або ж опосередковані через інші сфери – економічну, соціальну, духовну;
- репрезентованість у суспільній свідомості: явні, відомі, неявні, невідомі;
- характер експертного виявлення: виявлені, проаналізовані, передбачені та невиявлені, неаналізовані, непередбачені;
- наявність або відсутність протидії в політичній сфері: визначення шляхів і механізму нейтралізації та здійснення відповідних заходів.

Кількісними параметрами загроз можуть бути:

- інтенсивність дії: загрози слабкої, середньої та сильної інтенсивності;
- тривалість впливу: миттєві, короткострокові, середньострокові та довготривалі загрози;
- потужність загрозливої дії.

Зазначається, що «під нейтралізацією загроз слід розуміти систему заходів, які здійснюються суб'єктами політичної безпеки (насамперед державними органами) з метою уникнення або значного послаблення деструктивних наслідків негативного впливу на суспільну систему. Стратегія нейтралізації загроз виходить з положення про найбільшу ефективність та оптимальність такого зусилля, яке, хоча й не усуває чинника конфлікту (в даному випадку джерела загрози), проте досягає такого стану, коли негативні впливи неспроможні дестабілізувати ситуацію в суспільстві» [7, с. 20].

Проблема визначення політичної безпеки одна з найскладніших в політичних науках, це пов'язано

не тільки з багатозначністю складових її понять, але і з відсутністю терміну «політична безпека» в нормативних документах і наукових дослідженнях, стратегії політичної безпеки України, а також з недостатньою її представленістю в Концепції національної безпеки України. Про зрілість концепції можна говорити тільки в тому випадку, якщо ученими розроблений її інструментарій: єдине розуміння терміну «політична безпека», об'єкт, уявлення про політичні загрози, критерії і показники політичної безпеки.

Законодавчі дії у сфері політичної безпеки направлені на створення законодавчої бази, яка б упорядковувала та регламентувала поведінку суб'єктів та об'єктів політичних відносин, а також визначала відповідальність за порушення встановлених норм. Процес створення нормативної бази передбачає розробку нових або коректування існуючих законів, положень, постанов, а також створення дієвої системи контролю за виконанням вказаних документів.

Основоположними документами з політичної безпеки є Конституція і Концепція національної безпеки України.

В статті 15 Конституції визначається, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України» [6, ст. 15].

В законі «Про основи національної безпеки України» визначено, що: «основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України у внутрішньополітичній сфері є:

- забезпечення неухильного додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист конституційного устрою, вдосконалення системи політичної влади з метою зміцнення демократії, духовних та моральних підвалин суспільства; підвищення ефективності функціонування політичних інститутів влади;
- створення дієвих, у тому числі судових, механізмів захисту конституційних прав людини і основних свобод;
- забезпечення політичної стабільності, громадянського миру та взаєморозуміння в суспільстві, запобігання проявам екстремізму;
- забезпечення прозорості в діяльності державних органів, прийнятті управлінських рішень, інформованості населення, зміцнення на цій основі його довіри до владних інститутів;
- створення повноцінного, ефективно діючого місцевого і регіонального самоврядування;
- формування і вдосконалення політико-правових, соціально-економічних та духовно-культурних засад етнонаціональної стабільності, відпрацювання ефективних механізмів узгодження інтересів етнічних спільнот та розв'язання міжнаціональних суперечностей;
- забезпечення міжконфесійної стабільності та запобігання конфліктним загостренням на релігійній основі, недопущення протистояння різних церков, у тому числі щодо розподілу сфер впливу на території України» [5].

Важлива роль у системі законодавства України з питань національної безпеки належить актам нормативного та директивного характеру місцевих органів влади щодо питань забезпечення політичної безпеки осіб, громадських осередків, загальнодержавних інтересів на регіональному та місцевому рівнях. Це стосується, наприклад, забезпечення та захисту політичних, національних, культурних, релігійних

прав і свобод, підтримання легального режиму політичної діяльності, мінімізації суспільних конфліктів на місцях, дотримання громадського порядку тощо.

Можна погодитися з висновком пана Ліпкана В.А., зробленим у навчальному посібнику «Безпекознавство»: «поки в Україні відсутня видимість, а тим більше практичний вихід застосування синергетичного підходу до формування правового поля забезпечення безпеки. І саме у цей, методологічно хаотичний час, вважаємо більш вірним і концептуально виваженим запропонувати наступну ієрархію документів, які б склали систему правового регулювання забезпечення безпеки. Це, передусім:

Стратегія національної безпеки – основоположний документ, в якому викладаються стратегічні цілі України щодо становлення її в якості Європейського лідера, збільшення населення до 2050 року до 100 мільйонів осіб тощо.

Концепція національної безпеки має забезпечувати вирішення тих чи інших проміжних завдань, які є у Стратегії.

Доктрина формується на підставі Стратегії та Концепції і охоплює значно вужче коло суспільних відносин, які обмежуються конкретною сферою життєдіяльності людини. Вона розвиває і уточнює положення Стратегії та Концепції і носить більш предметний зміст, зміщаючи акцент не стільки на декларуванні та викладенні певних положень, скільки на окресленні конкретних механізмів вирішення цих проблем. Тому обов'язково має бути розроблено дерево доктрин національної безпеки, серед них можна назвати наступні: інформаційна, екологічна, фінансова, соціальна, енергетична, воєнна доктрина тощо» [7].

Таким чином, нормативно-правова база системи забезпечення політичної безпеки України, що включає сукупність різних законодавчих актів, закріплює юридичні основи її забезпечення, визначає систему безпеки і її функції, встановлює порядок організації і фінансування органів забезпечення безпеки, а також контролю і нагляду за законністю їх діяльності.

Стосовно політичної безпеки, перш за все, зазначимо, що механізм її забезпечення детермінований суб'єктно-об'єктними політичними стосунками, а також нормами, способами, методами сфери безпеки. При цьому важливо розібратися: чому саме політичні стосунки роблять найбільший вплив на забезпечення політичної безпеки, а не які-небудь інші стосунки або, наприклад, сфери суспільного життя? Механізм забезпечення політичної безпеки, є такою інституційною оформленою діяльністю, насамперед, державних і недержавних політичних акторів, яка дозволяє за оптимальних умов сформувані і зберегти безпеку політичної системи, а також одночасно забезпечити мирні умови існування і розвиток країни. Якщо представити цю тезу трохи інакше, то механізм забезпечення політичної безпеки можна розуміти як системну єдність нормативних, організаційних і практичних дій суб'єктів політики, за допомогою яких забезпечується досягнення цілей безпеки політичної системи суспільства.

Важливу роль для політичної безпеки грає найбільш сприятливе, оптимальне функціонування системи її забезпечення. Виходячи з цього, перед суб'єктами безпеки встає необхідність додання процесу забезпечення безпеки оптимальності, вибору якнайкращого з можливих варіантів здійснення своєї діяльності.

Як вважає автор, основними шляхами вдосконалення системи забезпечення політичної безпеки України, можуть бути:

- розробка і ухвалення стратегії політичної безпеки, політичних, економічних, соціальних і інших довгострокових програм, направлених на забезпечення конкретних видів національної безпеки (зокрема політичної);
- своєчасне внесення до нормативно-правових документів змін і доповнень, з метою їх відповідності міжнародному стану;
- ініціація, формування, реалізація і оцінка державної політики з реальним, а не декларативним віддзеркаленням в ній інтересів особи, суспільства і складових його соціальних груп, а також держави;
- вдосконалення організаційної структури системи забезпечення національної безпеки та її політичної складової;
- підвищення ефективності діяльності суб'єктів забезпечення політичної безпеки України;
- пошук і вибір раціональних рішень для комплексного використання наявних можливостей і ресурсів в системі забезпечення політичної безпеки країни.

Першочерговим завданням сьогодні є розробка Концепції політичної безпеки України, на якій ґрунтуватиметься вироблення узгоджених дій всіх суб'єктів забезпечення політичної безпеки, органів виконавчої влади при формуванні державної політики в області забезпечення політичної безпеки, подання пропозицій з метою вдосконаленню її правового, методичного, науково-технічного і організаційного забезпечення.

Необхідно розглянути, яким чином належить удосконалити систему законодавчих актів і правових норм, на основі яких формується політична безпека.

На нашу думку, головними напрямками вдосконалення законодавства від цієї області є:

- 1) розробка проектів законів, регулюючих стосунки в області забезпечення політичної безпеки країни;
- 2) посилення боротьби з правопорушеннями в політичній сфері шляхом вдосконалення норм, регулюючих відповідальність за ці правопорушення, включаючи посилення відповідальності фізичних і юридичних осіб за ці правопорушення;
- 3) розробка нормативних правових актів, регулюючих стосунки в області протидії загрозам в політичній сфері;
- 4) регулювання питань використання засобів захисту інформації в сфері політичної безпеки;
- 5) подальший розвиток законодавства в області захисту політичних прав громадян;
- 6) гармонізація стандартів в області політичної безпеки з міжнародними стандартами.

Оптимальне функціонування системи забезпечення політичної безпеки багато в чому залежить від прогнозування потенційних і реальних дій на об'єкти політичної безпеки. На підставі чого одним з напрямів оптимізації має бути своєчасність прогнозних аналітичних досліджень очікуваних загроз політичного і іншого характеру в умовах істотно невизначеної зовнішньо- і внутрішньополітичної обстановки на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу.

Роботи в цьому напрямі проводяться в різних наукових і аналітичних установах, проте використовувани при цьому методичні підходи орієнтовані, в основному, на аналізі процесів, що еволюційно розвиваються, тоді як в сучасних умовах вони набувають революційного характеру, що істотно ускладнює отримання достатньо обґрунтованих оцінок. Виходячи з цього, потрібне проведення дослідження фундаментальних проблем в області прогностики, з метою отримання об'єктивних даних для ухвалення обґрунтованих рішень для забезпе-

чення політичної безпеки в умовах комплексного прояву загроз зовнішнього і внутрішнього характеру. Зрозуміло, що помилки в прогнозних оцінках можуть привести до найсерйозніших, часто неправих прорахунків і навіть провалу політики, що реалізовується (наприклад: наслідки монетизації пільг, пенсійної реформи і т. д.).

Багато в чому вирішальний характер мають також проблеми пошуку і вибору раціональних рішень для комплексному використанню наявних можливостей і ресурсів в системах забезпечення безпеки в умовах складних зв'язків взаємодіючих чинників. Будь-який соціальний організм можна порівняти з біологічним, при лікуванні якого помилки у виборі ліків або їх дози можуть привести до його загибелі. Так і при вирішенні завдань забезпечення політичної безпеки важливо не тільки отримати об'єктивний аналіз стану об'єкту і очікуваних загроз, але і визначити сукупність таких заходів і засобів, які найраціональніше забезпечують його захист.

Також важливе значення для оптимального функціонування механізму забезпечення безпеки мають умови, в яких він діє (повсякденні або кризові). Очевидно, що в другому випадку потрібний ретельніший підхід до збору і оцінки даних, оперативної передачі інформації, точного виконання вироблених і прийнятих рішень.

Виходячи з особливої значущості для національної безпеки політичної складової, заходи для її зміцнення є першочерговими, а система забезпечення політичної безпеки повинна визначатися не тільки політичним режимом країни, але й інститутами громадянського суспільства. При цьому необхідно відзначити ряд наступних істотних обставин.

По-перше, оскільки політична безпека держави почала більше залежати від якості влади, її політики та державного управління, відповідні органи все більше почали діставати можливість для дії на владу, інформуючи її про негативні наслідки, тих або інших помилок і прорахунках в політиці, недоліках державного устрою, з метою їх виправлення.

По-друге, у зв'язку з політизацією всього суспільного життя і все більш частим переростанням негативних економічних, соціальних, духовно-етичних, криміногенних і інших процесів в політичні загрози, державі органи безпеки все більш вимушені займатися глибоким аналізом негативних процесів в основних сферах життя суспільства, давати інформацію керівництву держави про ці загрози, пропонувати і приймати заходи з метою їх усунення. Тому в структурі органів політичної безпеки на провідні ролі виходять ті, які займаються глибоким науково-політичним аналізом процесів всередині країни, розробкою заходів проти руйнівних суспільних процесів, що загрожують самим основам державного і суспільно-політичного ладу.

По-третє, квінтесенцією в діяльності систем політичної безпеки стала охорона і зміцнення політичної потужності держави як здібності влади, державного і суспільного ладу використовувати матеріальні і духовні ресурси країни для вирішення завдань, що стоять перед нею. Адже відповідний інтересам країни суспільний і державний устрій – один з найважливіших чинників успішного розвитку країни. Найжиттєздатніша політична система може втратити силу, якщо біля влади опиняться неспроможні політики, злочинні або зрадницькі елементи, якщо влада не піклуватиметься про високу якість політики, консолідацію народу, підвищення його політичної культури і активності, запобігання негативним явищам і процесам, зміцнення законності і порядку.

Думається, що далеко не випадково в «Енциклопедії світу» серед основних принципів забезпечення національної безпеки її автор академік О.С. Капто виділяє, перш за все, такі, як: «дотримання балансу інтересів особи, суспільства і держави; взаємну відповідальність особи, суспільства і держави у забезпеченні безпеки» [11, с. 526-527] Тобто, він якраз на перше місце ставить конкретні задачі саме політичної безпеки.

Ще одним структурним елементом механізму забезпечення політичної безпеки, що потребує вдосконалення, є діяльність суб'єктів забезпечення безпеки.

Одним з важливих пріоритетів цієї діяльності в даний час розглядається контроль за роботою спецслужб як у законодавчій сфері, так і у сфері виконавчої влади. На практиці ті, хто здійснює даний контроль, стикаються з серйозними труднощами. Балансуючи між проблемами безпеки і демократії, їм доводиться приймати рішення з приводу того, наскільки, з одного боку, пропозиції, що пропонують спецслужби, сприяють їх ефективній роботі, і, з іншого боку, наскільки діяльність цих спецслужб є підзвітною і відповідає букві закону.

У сучасних умовах демократична відповідальність спецслужб припускає наявність контролю з боку виконавчої влади і організацію спостереження за діяльністю спецслужб з боку парламенту, а також активна участь в цьому процесі громадських суспільних організацій. Можна відзначити, що в Україні ще належить сформувати функціональну систему демократичного контролю за спецслужбами з метою недопущення політичного впливу на них і здійснення ефективного керівництва їх діяльністю з боку виконавчої влади.

У кожного учасника або окремої організації, що здійснює такий контроль, є свої специфічні функції. Проте проблема в тому, щоб кожен інститут, кожна гілка влади була компетентною в цьому і могла ефективно реалізувати свої функції на практиці.

Парламент здійснює додатковий контроль, який обмежений аналізом загальних питань в діяльності спецслужб і ухваленням бюджету. Разом з тим, парламент грає важливу роль в розслідуваннях, пов'язаних з скандалами в діяльності спецслужб. Судова влада стежить за використанням особливих повноважень в роботі спецслужб (і виносить рішення про неправомочність їх використання). Громадянське суспільство, фахівці і прості громадяни можуть виступати в ролі стримуючого чинника в роботі спецслужб шляхом внесення альтернативних точок зору (фахівці і експерти), розв'язання скандалів і кризових ситуацій (засоби масової інформації) або подачі скарг з приводу перевищення повноважень в діяльності спецслужб (прості громадяни).

Крім того, наявний владно-державний і суспільний контроль за силовими структурами дисертант пропонує доповнити ще і внутрішнім контролем на рівні самих спецслужб. Звичайно, не випадково останніми роками всередині спецслужб з'явилися структури власної безпеки. В результаті цих заходів силові структури змогли хоч би формально відреагувати на суспільний запит про досить високий рівень корупції серед тих, хто повинен займатися питаннями безпеки суспільства і громадян (наприклад, з'явилися так звані «перевертні в погонах» і оформилася боротьба з ними як самостійний напрям діяльності державної влади.

Таким чином, ефективне управління спецслужбами характеризується відкритою і ясною політикою. У основі ефективного управління лежать наступні принципи:

- справедливість;
- участь;
- плюралізм;
- партнерство;
- прозорість;
- відповідальність;
- верховенство закону;
- дотримання прав людини;
- ефективність;
- результативність;
- життєздатність.

Погоджуючись з цими достатньо загальними принципами, відзначимо, проте, що прихильність адміністративного апарату принципам ефективного управління є особливо важливою умовою формування політичних і законодавчих основ діяльності органів безпеки і спецслужб.

Таким чином, вдосконалення механізму забезпечення політичної безпеки в даний час необхідно здійснювати за кількома напрямками. По-перше, це вдосконалення нормативно-правової бази. По-друге, вдосконалення системи політичних і спеціальних інститутів забезпечення безпеки і залучення до цієї діяльності численних громадських організацій. По-третє, зміна стилю і ефективності діяльності органів державної влади і спецслужб. По-четверте, оптимальний пошук і вибір раціональних рішень для використання наявних можливостей і ресурсів в системі політичної безпеки.

Висновки. Проведений аналіз політичної безпеки як категорії науки і як процесу забезпечення стабільності політичної системи суспільства дозволив зробити наступні висновки.

1. З'ясовано, що, не дивлячись на недостатню розробленість, складність, неоднозначність категорії «політична безпека», все ж таки існують теоретико-методологічні передумови, що дозволяють детальніше розробити даний термін. Безпека для суспільства означає практичну реалізацію цієї здатності в діях держави, політичних і суспільних інститутів. Визначення політичної безпеки можна зробити, спираючись на два основних достатньо розроблених в соціально-гуманітарних науках, підходи, кожен з яких є самостійною цінністю, а в сукупності вони збагачують теоретичний матеріал, пов'язаний з проблемами забезпечення політичної безпеки.

Перший підхід розглядає політичну безпеку як частину національної безпеки. Виходячи з визначень запропонованих різними ученими, ми приходимо до висновку, що кожна з характеристик національної безпеки (інтереси, цілі, загрози) включає, як невід'ємну частину, політичну складову.

Другий підхід орієнтується на дослідження політичної безпеки як самостійної політичної категорії. Чинниками для виокремлення політичної безпеки в самостійну одиницю були: політичні цілі і цінності; «політична стійкість і стабільність»; політичні загрози; політичні конфлікти. Всі вищезгадані підстави політичної безпеки не дозволяють розглядати її як самостійне явище в політичному житті суспільства, оскільки вони носять лише міждисциплінарний характер.

2. Доведено, що різноманіття підходів до розуміння поняття «національна безпека» в соціально-політичних науках пояснюється слабкою концептуалізацією, відсутністю чіткого визначення, значною кількістю елементів. Те ж саме відбувається і з поняттям «політична безпека». Відсутність власного об'єкту перешкоджає можливості теоретизувати поняття, вивчати його, класифікувати й аналізувати. На наш погляд, під час вивчення політичної безпеки, найбільшу теоретичну та емпіричну цінність пред-

ставляє поняття «політична система», запас знань про яку дозволяє розглядати її як систему, зумовлювати можливі наукові напрями її дослідження.

Моделі різних політичних систем, розроблені західними дослідниками Д. Істоном (системна), Г. Алмондом (структурно-функціональна), К. Дойчем (кібернетична), Г. Спіро (динамічна) допомагають нам розглянути політичну безпеку через категорії: комунікації, дії політичних акторів, умови функціонування політичних систем, що, у свою чергу, дає можливість інтерпретувати політичну безпеку як особливий стан політичної системи, при якому комунікації між навколишнім середовищем і політичною системою, а також всередині політичної системи носять конструктивний характер. Головними характеристиками політичної безпеки виступають: стабільність конституції, гнучкість економічної системи, результативність культури і ефективність політичної влади.

3. Визначено місце політичної безпеки в загальній системі національної безпеки акцентуванням на тому, що саме ця її складова обумовлюється високою значущістю влади, держави і політики як чинників благополуччя країни, народу, громадян. Причинами для цього твердження є: визначальна роль влади, політичної системи для суспільства та держави;

4. Розглянуто нормативно-правове регулювання політичної безпеки держави в сучасному українському суспільстві. Проаналізувавши зміст правових актів, що діють у сфері безпеки, автор прийшов до висновку про те, що процес формування української моделі забезпечення політичної безпеки в даний час продовжується. Це означає, що на перший план в політиці держави виходить завдання завершення створення дієздатного механізму зміцнення політичної безпеки. Охарактеризовані основні законодавчі документи у системі забезпечення політичної безпеки – Конституція України та Концепція національної безпеки України, саме які створюють основне правове поле.

5. Проаналізовано механізм зміцнення політичної безпеки. В дисертації розуміється інституційний оформлення діяльності ряду політичних акторів, направлена на забезпечення безпеки держави, його громадян і громадських організацій. Цією діяльніс-

тю фактично займаються як державні, так і недержавні політичні лідери та інститути. При цьому дисертант хотів би особливо підкреслити, що ця діяльність одночасно повинна за оптимальних умов сформувати і зберегти безпеку політичної системи і забезпечити мирні умови існування та ефективний розвиток країни. Представляється, що одночасне виконання цих двох базових умов є найважливішою методологічною базою до розуміння механізму забезпечення політичної безпеки.

Цей механізм формується після усвідомлення політичним класом (елітою) необхідності захищатися, тобто, після певного процесу його консолідації. Зрозуміло, що заздалегідь має бути осмислений весь комплекс погроз, небезпек, викликів і загроз в політичній сфері. Політична практика показує, що, формуючи даний механізм, державна влада, як правило, виходить з того, що загрози можуть виходити як від інших країн, так і знаходитися всередині країни. Джерело небезпек і загроз також може знаходитися як поза політичною елітою, так і розташовуватися всередині різних елітних груп і угруповань.

Фактично в нашій країні механізм зміцнення політичної безпеки на практиці є достатньо закритим від наукового аналізу і громадської думки. Такий висновок зроблений тому, що приблизно з початку ХХІ сторіччя закритими стали процеси підготовки і ухвалення політичних рішень. Тому дисертант в роботі розглянув його насамперед в теоретичному ключі. Структурно механізмом забезпечення політичної безпеки є єдність нормативних, організаційних (інституційних) і практичних дій суб'єктів політики.

6. Запропоновано основні напрями вдосконалення механізму забезпечення політичної безпеки. В даний час вдосконалення механізму необхідно здійснювати за кількома основним напрямкам. Це вдосконалення нормативно-правової бази зміцнення політичної безпеки. Це і зміна системи політичних і спеціальних інститутів забезпечення безпеки і залучення до цієї діяльності численних громадських організацій. Крім того, необхідно змінити стиль і ефективність діяльності органів державної влади. Розробка Концепції політичної безпеки України. Між гілками державної влади мають бути чітко прописані функції і межі застосування.

Список літератури:

1. Аристотель. Собрание сочинений: в 4 т. / Аристотель. – М., 1983. – Т. 4. – 1983.
2. Гегель Г. Энциклопедия философских наук: в 3 т. / Г. Гегель. – М., 1977. – Т. 3: Философия духу. – 1997.
3. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть церковного и гражданского: сочинения в 2 т. / Т. Гоббс. – М.: Мысль, 1989-1991. – Т. 2. – 1989-1991. – С. 3-545.
4. Данильян О. Национальная безопасность Украины: структура та напрямки реалізації / О. Данильян. – К., 1998. – 205 с. – С. 23.
5. Закон «Про основи національної безпеки України: прийнятий 19 черв. 2003 р.: № 964-IV / Відомості Верховна Рада України. – Офіц. вісн. України. – К., 2003. – 38 с. – (Бібліотека офіційних видань).
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 1996 (Нормативний документ Верховної Ради).
7. Кремень В. Г. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення: [монографія] / Кремень В. Г., Бінько І. Ф., Головащенко С. І. – К.: МАУП, 1998. – 92 с.
8. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк. – М.: Мысль, Философское наследие. Соч. в 3 т. 1988. – Т. 3. – С. 135-406.
9. Монтескье Ш. Л. О духе законов / Ш. Л. Монтескье. – М. – 1999. – С. 15-27.
10. Платон. Филеб. Государство. Тимей. Критий Мысль / Платон. – М.: Мысль, 1999.
11. Энциклопедия мира. – М.: Книга и бизнес, 2005. – С. 526-527.

Кравчук О.Ю.

Национальный университет кораблестроения имени адмирала Макарова

**АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ РЕАЛИЯХ****Аннотация**

Статья посвящена характеристике особенностей обеспечения политической безопасности украинского государства. Автор уточняет содержание и суть понятия «политическая безопасность», подана систематизацию законодательных актов регуляции политической безопасности. Представлены основные направления деятельности украинского государства для обеспечения политической безопасности.

Ключевые слова: безопасность, политическая безопасность, угроза, пути совершенствования, нормативно-правовой акт.

Kravchuk O.Yu.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

RELEVANT ASPECTS OF POLITICAL SAFETY IN MODERN UKRAINIAN REALITIES**Summary**

The article is devoted to the description of features of providing political safety of the Ukrainian state. The author specifies the content and essence of the concept «political safety», presents systematization of legislative acts adjusting political safety. Basic directions of activity of the Ukrainian state for providing political safety are presented.

Keywords: safety, political safety, threat, ways of perfection, regulative act.

УДК 327(4-012.1)

**СКАНДИНАВСЬКІ КРАЇНИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН:
БЕЗПЕКОВА СКЛАДОВА****Пугачова Д.В.**Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України

У статті розглядаються безпекові складові у міжнародній політиці скандинавських країн. Належним чином відслідковуються зв'язки держав з основним військово-політичним гравцем у євроатлантичному просторі – НАТО. Досліджено проблеми, які виникають у країн Скандинавії на шляху розвитку взаємовідносин у сфері безпеки як безпосередньо між собою так і з іншими міжнародними акторами. Відображаються ключові аспекти побудови військово-політичних взаємовідносин країн регіону та можливі їх перспективи. Проаналізовано найважливіші досягнення в безпековій галузі, які набули країни Скандинавії на сьогоднішній день.

Ключові слова: безпека, НАТО, нейтралітет, збройні сили, конфлікт, військові операції.

Постановка проблеми. Зміна архітектури євроатлантичної безпеки, яка спостерігається сьогодні, призводить до кардинального перегляду безпекового простору і його складових. Скандинавські країни, як активні міжнародні актори не стоять осторонь цього процесу, адже входять в один з найпотужніших світових військово-політичних блоків НАТО (або як члени – Данія, Норвегія, або як партнери – Швеція), у структури Європейського Союзу, у регіональні міжнародні організації. Нині, як ніколи, постає питання про трансформацію та посилення безпекового компоненту кожної країни для ефективного ведення своєї зовнішньополітичної діяльності в рамках сучасного перегляду основних принципів міжнародно-правових відносин.

Мета статті. Метою статті є дослідження безпекового компоненту країн Скандинавії в сучасній системі міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні весь світ спостерігає за змінами, які відбуваються в системі

міжнародних відносин, зокрема, її безпековій сфері, що сформувалась у євроатлантичному просторі протягом попередніх двох десятиліть.

Розглядаючи ситуацію, яка склалась нині, можна вважати, що скандинавські країни (Данія, Норвегія та Швеція), відповідно до ступеню їх інтеграції до тих чи інших європейських та євроатлантичних структур, є їх надійним північним форпостом, адже знаходяться достатньо близько до країни, що знехтувала гарантіями міжнародної безпеки.

Країни Скандинавії є безпосередніми учасниками змін, які відбуваються у сучасній світ-системі, адже так чи інакше входять до структур євроатлантичного та європейського безпекового ареалу.

Після завершення «холодної війни» скандинавські країни, що мали різні погляди на проблеми безпеки (Норвегія і Данія були членами НАТО, а Швеція до нині є нейтральною) почали розвивати співробітництво між собою в сфері безпеки здебільшого одновекторно. Така співпраця розвивається і в